

Razgovori s...

...Milanom Generalićem

BOŽICA JELUŠIĆ

Razgovor s Milanom Generalićem započnemo u predbožićno vrijeme, u dvorištu i *atelieru* njegove kuće u Hlebinama. Okruženi slikama, skulpturama, katalogima i plakatima, kako i priliči nekome tko već pedeset godina prijateljuje s kistom, bojama, olovkom, tuševima, papirom. U ovoj istoj kući živio je i stvarao Mato Generalić, Milčkov otac, a samo nekoliko koraka dalje živio je i njegov stric Ivan Generalić, najveće ime naivne umjetnosti, veliki svjetski slikar koji je došao s „obodnice svijeta“ pravo u njegovo središte – najveće galerije i muzeje po svjetskim metropolama. Uskoro je očevim stopama pošao i Josip Generalić pa se na malenom prostoru „natiskalo“ nekoliko imena pod istim obiteljskim kišobranom. To zaista nije lagodna ni zaštićena pozicija, no čovjek ne može pobjeći od sudbine. Čak ni kad pokuša izmisliti pseudonim, kao što je Milček to učinio, potpisujući se kao *Milček Barberov*, ili kad pušta da drugi idu naprijed, preslagujući i kombinirajući tuđe ideje, tuđe znakovlje, dok on uporno ostaje vjeran mikrokozmosu dvorišta, livade, šume i brijege na Bilogori te širokoj poveznici Drave koja upisuje svoj put na podravskom zemljovidu poput crte života na čovjekovu dlanu.

Premda je izbio svoje ime, mjesto i put na umjetničkoj karti Hrvatske i Europe, Milček je ostao potpuno jednostavan, staložen, polagan i uporan, s čvrstim osjećajem za stvarnost. Ne zanosi se idejom velike slave, voli mir i prirodnost, obitelj, unuka, vočke, pčele, svoje gospodarstvo i „verštat“ u kome odnedavno uspješno kipari i rezbari, odajući počast ocu, čiji je opus preranim odlaskom ostao nezavršen. Pravdoljubiv je, brine o zavičaju, želi sačuvati dokaze jednog izuzetnog vremena kad su u Hlebinama djelovali umjetnici vidljivoga formata, sposobni upisati „znak razlike“ na umjetničku kartu naive, gdje su se od živih izvora razgranali rukavci: poetski realizam,

fantastika, bukolika, lirizam, verizam, erotizam, somnambulizam. Sve su to, zapravo, samo riječi, dok slike govore same za sebe i o sebi. Ako je riječ o pravom slikaru, posvećeniku svoga posla i poziva, te su slike dokumenti uozbiljenja, stvaranja stila, nešto kao godovi u stablu, koji svjedoče o širenju stvaralačke moći, ali i o boljim i lošijim godinama, o nastojanju da se cjelokupno iskustvo prenese na format jednoga stakla, kao što su to činili i oni prethodnici iz spomenute družbe: *Generalići, Franjo Filipović, Dragan Gaži, Branko Lovak, Tereza Dolenec, Franjo Dugina* te u hlebinskom ozračju još i *Mijo Kovačić* iz Gornje Šume te *Ivan Večenaj, Martin Mehkek* i *Franjo Vujčec* iz Gole.

Recimo odmah da se nisu svi održali u relativno oštroj selekciji koja je nastupila 1980-ih godina. Milan Generalić uspio je zadobiti poštovanje galerista i publike te stvarati u vlastitom tempu i vlastitim stilom sljedeća tri desetljeća. Ovaj razgovor vođen je na tragu njegovih početaka i zrele ljudske i slikarske dobi.

Onako kako se sjećamo...

Postoji jedna uzrečica da zapravo svi mi živimo onako kako se sjećamo i kako osjećamo. Kakva su Vaša najdublja, prva sjećanja na djetinjstvo i slikarske početke?

MG: Bio sam veliko dijete kad sam se rodio, krupni Milčina! Pojeo sam medenjaka kad sam imao dva dana, rastopio ga u ustima i progutao! Smirio sam se kad bih gledao svetačke slike oko moje zipke. Misli se općenito da djeca ne promatraju, ali moji se sjećaju da sam ja sve to razgledao i promatrao. Kad sam imao deset godina, moj striček (Ivan Generalić, op. a.) vidio je u školi akvarele koje sam nacrtao. Rekao je da dođem k njemu doma, da budemo skupa „slikali na steklu“. S veseljem sam to prihvatio i namjestio se u kutu kuhinje za slikanje. Maj-

stor mi je istisnuo boju iz tube, a ja se željno zaletio, odmah kistom u onu gustu „pastu“, pa da ću maljati! On me upozorio: „Čekaj, čekaj, moraš prvo u ulje i terpentin, trebaš malo razrijediti!“. Naučio me da stavim tanki, tamniji okvir za pijetla, likove, zgrade, a onda unutra da „popunjavam“ ravnomjernom bojom. Tako je počela avantura: od točke, do linije i plohe. To su bile boje AERO-CELJE, sto puta sam ih pregledao i provrtio u rukama. Savjet je glasio: „Pola lanenoga ulja, pola terpentina!“. Taj recept važi još i danas.

Koje su Vas slike iz toga doba impresionalne, kakve utiske su ostavile na Vas?

MG: Nije bilo informacija o slikama u današnjem smislu. Stric je bio moj prvi „kompjutor“, odakle su stizali svi bitni podaci i savjeti. Pamtim kuhinju u kojoj je slikao, leđima okrenut „šporetu“ gdje je strina Anka kuhala, a on se grijao. Sa sjevernog prozora dolazilo mu je svjetlo. Mirisi terpentina miješali su se s mirisima jela, meni je to sve bilo uzbudljivo i posebno. Moju prvu sliku Ivan je pokazao Krsti Hegedušiću, koji je rekao da je sve dobro, neka samo nastavim.

Hegedušić je bio autoritet, njega se slušalo? Što je presudilo oko raskida, Generalićev težak karakter ili nešto treće?

MG: Stric ga je uvažavao, bili su jako dobri prijatelji. Ne bih ulazio u razloge sukoba, poslije su se svađali preko novina. Ali na njegovom sprovodu, vidio sam da je stric plakao, iskupio se tim suzama. Bio je dobar i prema meni: kao 12-godišnjaku donio mi je iz Zagreba one prave, već spomenute AERO-CELJE boje, neprocjenjiv poklon. Pisalo je „oljnate barve“, pa onda pojedinačno: cinkovo belilo, sajka-sto crna, sve sam ih upijao pamćenjem i očima. Najbolje je bilo miješati, tražiti idealnu gustoću i nijansu. Bilo je to kao u nekom filmu: stajao sam velikom Generaliću iza leđa, gledao kako se prekrižio prije slikanja te započeo skicu: radio bi po dva-tri dana, samo tu jednu skicu za podlogu staklu. Zatim bi dolazili stručnjaci, „kadrirali“ mu detalje, tumačili „zlatni rez“, odobravali kako je postavio kompoziciju. Sve je uvijek štimalo: on je intuitivno znao ono što drugi uče u svojim školama!

Vaše je djetinjstvo bilo obično seosko odrastanje, ničega posebnog u njemu?

MG: Radio sam sve kao i odrasle osobe, bez poštete. S koscima sam išao u otavu, vodio kobilu kad se „ogrinjalo“, nekad su mi čak dali i jašiti između redova! Namakali smo konoplju u Gabajevoj Gredi, žene s bijelim nogama stajale su u močvari i slagale snoplje. Mlatilo se žito, slagao voz sijena, nosila pljeva. Traktorista je u selu bio „veliki gospon“, većina poslova radila se ručno. Kad bi došao u dvorište „dreš“ ovršiti žito, to je bilo ravno senzaciji! Žurba, buka, uzbuđenje. Djeca su se morala držati dalje od remena, da ne iskoči i nekoga ne povrijeđi. Namazali bi ga medom, da čvršće prijanja...

Ali bilo je i igre i slobodnoga vremena, zar ne?

MG: Naravno, bilo nas je po dvorištu, po livadi i svuda... Penjao sam se na staru krušku, to su ljetne kruške koje zriju u kolovozu i moraš ići po tankim granama, da one najslabije dohvatiš! „Zažmekneš“ makicu da si napraviš vrećicu, napuniš i trk na „Bengerice“ na kupanje! To je taj potok Bistra, između Hlebina i Molvi, naše omiljeno kupalište. Bila je i jedna stara hiža, koje više nema, podalje od nje kupali smo se po cijeli dan. Djeca su takva kakva jesu: vole se družiti, ali i ljutiti, zafrkavati one slabije od sebe. Tako sam ja bio „Milček – pilček – krokodilček“ ili „Milan – pilan – posral se na vilan...“, no to me nije ljutilo. Na jednom drugom mjestu, išli smo u ribolov, uvijek s uspjehom. Tamo na „Malomu Brodiću“ ribe jako „cukaju“, one koje se zovu „ruclini“. Jako dobro mjesto, pa sam rekao stricu i odmah je išel provjeriti! Išli smo na patuljane: voda je bila bistra, bez bojazni smo ju pili. Dečki su išli s „basačima“, lovili bi ribe velike k'o ruka: linjake, štuke, somove. Stric je volio mudrijati, izumljivati, pa si je složio „križaka“, jednu napravu za ribolov. Po mjesecini smo lovili ribe s drvenoga mosta na Stiski, kojega također više nema. To je bilo toliko posebno, na strmcu sam od uzbuđenja ostavio kaput, pa poslije s bakom, po noći i mjesecini, vraćao se po njega...

Nije bilo siromaštva, novčanih problema u kući?

MG: Imali smo jesti, bili smo zbrinuti. Moji su bili vrijedni, marljivi, no „penez“ nije bilo pre-

više. Na gospodarstvu je oduvijek jedan red: kobila se ždrebila, krava se telila; imali smo ždrijebe i telice. Ždrijebe je lijepo, trčipod dvoru, to je pravo kino! Krave držimo oduvijek. Imam ih i sada, možda sam jedini slikar koji u štalu ide svaki dan... Po strmcu i kanalu čuvao sam kravu, kao i druga seoska djeca, držeći za lanac. Bili smo nestašni, zaigrani. Pušili smo „kečke“ od kukuruza, zamotane u novinski papir. Probao sam i orahovolistje, od kojega postaneš zamantan i pijan... Više nisam pomislio na cigaretu! Poslije sam krave crtao često.... Evo jedne, na krhotini stakla, jedne od prvih, koja se polumila u „skrovištu“ iza kreveta!

Zbog svega toga dovoljne su Vam biljke i životinje na slikama, nema modernih strojeva?

MG: Ne treba previše tehnike na slikama, plaćamo joj preveliki danak... Na selu su ostali mnogi invalidi kao žrtve strojeva: runjača za kukuruz, kardana i remenja. Ni moderne kuće nisu velika dobrobit za selo. U arhitekturi cijenim tradicionalne materijale i konstrukcije: drvo, pleter, blato, starinsku ciglu. To su prirodni materijali, primjereni čovjeku, kao da gnijezdo gradiš. Brzo se zagriju, dugo drže toplinu, ne propadaju tako brzo. Još imam jednu takvu starinsku klijet, uživam dok odem tamo. Čovjek treba živjeti kako mu duša i tijelo traže. Ne oponašati tuđe, razmetati se, krasti ideje i stilove iz nekakvih kataloga. Prava je usluga zavičaju adaptirati staro, čuvati duh starih vremena i našu tradiciju. Nismo od jučer i naša djeca moraju biti toga svjesna, držati se ispravnoga puta, dajući mu svoj doprinos.

Slike, kipovi, doživljaji

Koliko je ulasku u svijet umjetnosti pripomogla činjenica da je u kući već djelovao Vaš otac, naivni kipar Mato Generalić?

MG: Sigurno da je to imalo svoju važnost. Negdje 1968/69. otac počinje kipariti. Prva njegova skulptura nalazi se u Strumici u Makedoniji, a zove se *Žena pere pleća čoveku*. Priča je počela kad je tata napravio pravoga drvenoga konjića Jožeku (Generaliću, op. a.) dok je još bio dijete. Kasnije ga je Jožek nagovorio da „obiljno“ kipari. Uzeo je tu njegovu skulpturu i odnio u Zagreb Mići (Dimitriju) Bašičeviću. Mića je odmah izjavio kako je to „najbolja skul-

ptura napravljena u Hlebinama“. On je bio takav, direktan. I tako smo bili pozvani na Umjetničku koloniju u Strumicu. Pamtim kuckanje kujundija, pa magareće „štepnanje“ po kaldrimima, razne neobične zvukove, drugačije nego u Podravini. Išli smo na Dojransko jezero, veliko kao more. Noću smo se kupali u mlakoj vodi, a slikar Franjo Koren uhvatio je bjeloušku i skinuo joj kožu... Neki članovi naše grupe vozili su se čamcem po jezeru; predaleko su otišli, pa su jedva doplivali do obale. Bio je Ilin-den, njihova velika svečanost, roštilji, paprike, folklor. U grupi smo bili otac i ja te Tereza Dolenec, Franjo Koren, Đurđica Balog, Eugen Buktenica i Franjo Vujčec. Naš Franc s obaveznom harmonikom, koju je neumorno rastezao. I tako su počela ta umjetnička druženja, koja traju sve do danas.

Kako Vi doživljavate očeve skulpture?

MG: Rekao bih – veoma emotivno. Napravio ih je pedesetak. No, nemam preciznu evidenciju. Srećom, neke su sačuvane, a neke sam i preko oglasa kupio. Mjesto im je tu, u našoj kući. Mislim da iz tih radova izvire njegovo poštenje, potreba da nešto napravi i iza sebe ostavi, bez uljepšavanja. Njega više nema, ali ja još čujem kuckanje njegovog bata, po cijelu noć, do jutra. A danju bi normalno nastavio raditi u polju. Imao je „zlatne ruke“: napravio nam je „kredenc“ na kome je radio cijelu jednu zimu, potpuno samouk, a ispalo je odlično. Uporan, skroman, radišan i nenametljiv čovjek. Tako sam se i ja u šestom desetljeću života primio kiparenja, kao počast i zahvalu svojemu ocu i njegovoj umjetnosti.

Kako su se slagala braća Generalić, Ivan i Mato, u svakodnevnom životu?

MG: Bili su složna braća, dopisivali su se ako bi jedan izbio iz kuće... Dok je Ivan bio na putu, moj otac bi mu uzorao polje, uredio nešto oko kuće. Radili su golubinjake zajedno, obrađivali gorice. Ako bi se porječkali, Ivan bi brzo došao s nekim zadatkom, kao da ništa nije bilo: „*Bumo delali ovo, bumo delali ono*...“. Tako je rješavao situaciju. Ja sam se kod njih osjećao potpuno kao doma. Pozirao sam mu za sliku *Milček čita (Mali čtavec)*, a kad je došla Ljubica Kolarek iz Gornje Šume, Ankina nećakinja, i ona je stricu pozirala, baš kao i moja majka. Svi

smo se okupljali, u stvarnosti i na slikama. Ja sam mu bio „mali od kužine“, mnoge slike vidio sam u nastajanju. Poznajem stričev likovni „rukopis“, potez kista koji se ne može falsificirati. Osjećam se dužnim ponekad upozoriti na nešto što nije pravi Generalić.

Kakav je po Vama odnos slikarstva i ostalih umjetnosti? Tko nosi prednost u prvom doživljaju?

MG: Glazba i vizuelne umjetnosti imaju prednost jer su odmah prepoznatljivije i razumljivije. Ne treba im prijevod, nema jezične barijere. Glazba ima najveći doimet, podiže duhovna stanja, ostavlja dojam, uzbuđuje. Kod literature i slikarstva, nekad se podudaraju riječi slika te dohvate ono „neizrecivo“. Boja i ritam stvaraju „vizuelnu muziku“. Na primjer, trave, koje često slikam, su kao neke strune, trepere, nagnju se, daju slici prostornost. Tako postižem željenu perspektivu, dubinu slike. Nisam se zaustavio samo na stakloslikanju, volim pokušati i nešto drugo i novo. Radio sam fresko-slikarstvo te uz pomoć gospodina Ante Sorića izlagao te radove u Mađarskoj. I dalje nastavljam istraživati i usavršavati svoj izraz.

Drava i Bilogora stalne su Vam točke povratka. Kakve uspomene nosite o tim mjestima?

MG (na originalnoj kajkavštini svoga kraja): Štef Paša i ja na Dravi...vlovil sem soma na debelo olovo, oko kojega su bile omotane gliste... Zvonec odleti v travu kroz vrbenke, ja potegnem, i tu se odlepil som petkilaš od dna i pod vodom zažutel... To se uzbuđenje ne da opisati! Ispod gotalovečke perutnice dobio sam smuđe na varalicu... Najemput se složilo nevrete. Zdravskem „čonom“ sem na pol Drave, pod reflektorom od munje... I strah me je i divim se: Ka' je priroda jaka! To je uživanje i strast, to su priče od kojih se živi, dok čovek ostane sam. A Bilogora pak ima svoje čari, svoje vrganje koji su meni pravi mama! Pronalazim ih na podoljima, u škarpama, kad je toplo godovinsko vreme, a oni su i po pedalj visoki! Grozdje je pravi užitek. Setil sem se razgovora starih gorčarova – kaj se dela dok se „plesen“ na grozdje vlovi. Ove godine, zemem hipermangan i gašeno vapno i operem grozdje, onda pošpricam i spasil sem berbu! Imali smo berbu, barem ne-

kakvu i vino je jako dobro! Likovno gledajući, te bilogorske šume su najljepši crveni baršuni. To mi je bilo „ponuđeno“ na pogled jedne jeseni, dok smo se mama i ja na putu u bolnicu spuštali po onoj dugoj cesti iza Bjelovara. To je bila takva divota! Nastala je skoro „crvena šumska serija“. I na Hellowom plakatu je bila u Njemačkoj: kardinalski baršun i plavo nebo – jednostavno i efektno!

Taj motiv „hrasta“ na neki način postao je Vaš osobni amblem? Neke biografske stvari vezane su uz njega?

MG: Moja mama primijetila je kvrgavi hrast na otvorenom polju, na Popovicama. Kao da je imao neku bolest, ogroman, sav u kvrgama. Ja sam završavao Školu primijenjene umjetnosti u Zagrebu, sedamdesetih godina. Zbog određenih okolnosti, prije svega osjećaja da nas je „previše Generalića“ na slikarskoj sceni, potpisao sam radove kao *Milček Barberov* i poslao na izložbu NAIVI '70. Među njima je bio i taj hrast. Prošle su mi čak tri slike, pred grupom od sedam ozbiljnih likovnih kritičara koji su tamo žirirali. Znao sam da sam na dobrom putu. Stekao sam sigurnost i vratio se svom imenu i prezimenu, pod kojim sam zakoračio u svijet umjetnosti. Imao sam sreću što sam po naravi miran i pomirljiv te me otpori prema „trećem Generaliću“ nisu mogli omesti u mojim nakanama. Sliku *Hrast* vidio je i Mića Bašićević i pohvalio je. Već sam rekao, bio je to dobar kritičar, prepoznavao je potencijale i mnogi bi mu trebali biti zahvalni za svoje karijere.

Drugi omiljeni i često korišten motiv su vam pčele. Također preneseno iz života?

MG: Da. Nedavno sam dobio reprodukciju te prve slike *Pčele iznad trave* od Hella. Ja sam „čmelar“ od malih nogu. Na brežuljku Kozarnice bila su dva pčelinjaka i klet okružena brajdama, po kojima je visio crni „direktor“. Tri puta godišnje bilo je vrcanje meda i imali smo ga pune bačve. Znao sam „ogrnuti“ roj u košnicu i postupati s pčelama. Njihovo je brujanje umirujuće i po njemu znaš kakvo je raspoloženje u košnici. Meni nije ništa ako me pčela ubode: kažu da je to dobro za liječenje reume. Od uboda komarca dobijem osip, na pčelinji sam ubod otporan. Najljepši je prizor bio kad

su pčele izlazile na pašu! Naravno, poslije su došli traktori, buka, prašina, dim. Livade košanice su propale i tih „zlatnih medenih vremena“ više nema. U svojem fundusu imam starusliku s temom vrcanja meda iz 1969. godine, pa se na to vrijeme podsjetim.

Meni se ta slika čini podosta „pričljivom“. U naivnoj je tradiciji to gomilanje događaja u jednom kadru, no mora li se uvijek na slici nešto „događati“?

MG: Ne, ne mora. Slika može biti zanimljiva i uzbudljiva i bez ljudi, kao što većina mojih radova i jest, oslonjena na prirodu. Ako počnem s travama, mogao bih cijeli život samo njih slikati. Ima ih po cijelom planetu, a prostor proširuju u beskonačno. Neki estetski razlozi dovoljni su da se načini nova slika. Ponekad čovjekova prisutnost sve pokvari, odvuče doživljaj u drugom pravcu. Posebno je to problem u grupnim scenama gdje treba pokretima i izrazima lica postići interakciju među likovima. A vegetacija je neiscrpna i uvijek drugačija.

Odmaci i tradicija

Slažete li se s tezom da je do urušavanja tržišta i interesa za naivu došlo u dobroj mjeri zbog toga, što se recikliranje i imitiranje htjelo podmetnuti kao „tradicija stakloslikanja“?

MG: Postoji mnogo slikara koji distribuiraju stare znakove, svoje ili tuđe, pa slikaju gotovo mehanički, ne razrađujući temu. Uopće ne unose u to osjećaj, samo dekoriraju površinu. S druge strane, postoji njih nekoliko, koji uživaju „strast razlike“, no možda nisu u dovoljnoj mjeri prihvaćeni ni prepoznati i to ih intimno opterećuje. Problem nastaje također kad im „različitost“ postaje važnija od slikarskih dometa. Tu slikarstvo sigurno nije na dobitku. Pitanje originalnosti složenije je od pitanja različitosti. Ipak, o tome se premalo govori. Originalno je izvorno, što iz nečijega duha izvire. Ja uvijek mislim da mene netko vodi u slikanju, netko izvan mene, tko mi daje pouzdanje da će sve dobro završiti, kad započnem novu sliku. Da netko nada mnom bdije usmjerava me i daje mi moć završiti započeto. Ako je to religioznost, onda sam ja religiozan čovjek

jer vjerujem u duhovni izvor svake kreacije.

Aludirate li na Boga i njegovu milost, na klasičan pojam spiritualnoga?

MG: Neka si sva'ko to protumači kako hoće. Netko je stvorio sav ovaj život na zemlji, prirodu i ljudski svijet. Život je sam po sebi čudo i treba ga uživati. Svaki se dan treba čuditi svesti oko sebe, jer svijet to zavrijeđuje. Božja se čuda događaju svaki dan, samo je pitanje prepoznavamo li mi to zbivanje. Za mene, slikanje je molitva. Kistom proslavljam Ljepotu koju mi je Stvoritelj dao. Svejedno mi je ako se ljudi tome smiju jer ja sam vrlo ozbiljan u tome!

Ipak, Vama je vjerojatno pomogla i Škola primijenjene umjetnosti: dobili ste parametre estetike, uvid u različite tehnike, mentorstvo?

MG: Vjerojatno da, ali ne baš presudno. ŠPU sam odabrao po Jožekovom savjetu, on me tamo uputio. Meni je bilo samo „lepo slikati“ i to je bilo sve. Bio sam odličan đak, mislim da mi je išlo sve osim matematike... Otišao sam u Zagreb na prijemni i prošao. Škola mi je potvrđivala stavove o likovnosti koje sam već izgradio. I u Zagrebu sam normalno slikao, a preko vikenda žurio u svoje Hlebine. Zagreb me nikad nije „kulturno zarobio“, sve što sam želio bilo je tu, kod mene doma. Nije me privlačio ni sam grad ni fakultet. Nakon mature javio sam se u vojsku. Otišao sam u Bileću, pravo u školu za „rezervne oficire“. Ničega posebnog nije tu bilo za mene. Bio sam naivan, pojavio sam se s kutijom boja i na pitanje što će mi to, rekao sam da ću „slikati u slobodno vrijeme“. Jako brzo su mi objasnili da mi to ne treba, da u vojci nema nikakvog „slobodnog vremena“. Vojska zaglupljuje do krajnjih granica i za to im treba sve tvoje vrijeme i svaka tvoja misao.

Možda je umjetnicima svaka stega tako teška – školska, vojna i bilo koja – jer imaju kako kajkavci vele svoga „čičura u glavi“ a on pjeva posve druge pjesme?

MG: Ma, sigurno je da čičur svoje „odradi“. Ja trenutno kiparim, poslije toliko godina slikanja, a u međuvremenu okušao sam se u freskama, ksilografiji. Ne znam jesam li svjesno htio „odmak“ ili sam samo povlađivao svojoj

radoznalosti. Ovu sam skulpturu napravio za gospođu iz Graza, moje dugogodišnje kolekcionare. Imaju slike i par mojih skulptura. Skulpture su složene, ne igram na prvu loptu, udubljujem se u tajne zanata. Razigravam formu, mogu izvesti travu, tratinčice, perje, okušati se u animalističkim motivima i ljudskoj figuri. Unuku Jakovu napraviti ću pravoga konjića, da može na njemu sjediti. I susjeda mi je poklonila krasan orah, vidjela je moje skulpture pa je sama tako odlučila. To me zaista veseli.

Vjerujete li da ste uspješan umjetnik, ispravno vrednovan za svoj rad?

MG: Ja sam član ZUH-a, uskoro bih trebao ići u zasluženu mirovinu. Slikam od malih nogu, imam svoju publiku, svoje prijatelje. Na tržištu smo sami i prepušteni procjeni kupaca, galerista, tu nema zaštite ni protekcije. Što je slava? Meni je to moć da mogu raditi i i da su stvari koje napravim bliske ljudima. Velika je stvar kad netko želi imati tvoju sliku, da ti za nju dade svoj teško zarađen novac. Te će slike postati inventar neke kuće, zračiti će svoju energiju. S vremenom, ljudima će postati neophodne, nedostajat će im ako nekamo odu. To je uspjeh, na nekoj višoj razini percepcije.

Uolikoj mjeri Vas kiparstvo ispunjava i zaokružuje?

MG: Želim dati skulpturi pečat ljudskosti: majčinsku ljubav, očinsku zaštitu, svetačku skromnost. Za kiparenje vrijedi pravilo: imaš skroman alat i veliku volju, to je sve. U skulpturi igra volumen, potom svjetlo i sjena. To treba majstorski uskladiti u završnom radu. Zatim, postoji i kanon sakralne skulpture, premda mislim da on mene ne veže. Svetačke skulpture rađene su po matrici, skoro svi istih izraza, bez individualnosti. Neke moje nove skulpture idu u Gradišće i tamo će stajati među tim ušminkanim, uljepšanim, kanonski čistim radovima. Neću se za njima povoditi, makar bili „slatki ko cukor“. Većina toga je ipak „štancanje“ ako autor svome liku ne udahne dušu. Moji su likovi glavati, plećati, proizišli direktno iz seljačkoga prostora i okružja. Zato mislim da su bliže Bibliji i njenim uzorima, koji nisu bili uzvišeni po staležu, nego po svojim vrlinama. Isusovi apostoli bili su ribari, težaci, zanatlije, pućani. Kad mode-

liram nekoga sveca, imam to na umu: važno je da ljudi na njih dobro i pozitivno reagiraju. Jedna moja kćer studira povijest umjetnosti i etnologiju. Obje kćeri, također, moji su strogi i nepristrani kritičari.

Primjetljivo je koliko Vam je važan obiteljski život, sloga, miran ritam u kome radite i stvarate, održavajući k tome i obiteljsko gospodarstvo. Sigurno je bilo lijepih i žalosnih trenutaka vezanih uz Vašu obitelj. Čega se sjećate?

MG: Imam skladan život i lijepe trenutke. Rođenje sina Matije, bilo je posebno životno iskustvo, pravi dar Božji. Imao sam sreće to ponovo proživjeti sa dvije divne kćeri. Sin i snaha s unukom Jakovom i sada s nama žive. Supruga mi je u svemu velika potpora i podrška. Najteža mi je bila bolest i smrt roditelja. Otac je otišao prebrzo, a majku smo supruga i ja njegovali pune tri godine. Bila je oduzeta od udara; s njom sam očima komunicirao, mislim da nikad nismo bili bliže jedno drugome. Ostale su joj samo nabožne pjesme i Očenaš, to je jedino mogla izgovoriti. Za mene, to je bilo gotovo mistično iskustvo. Takvi se događaji snažno usjeku u čovjeka i obilježavaju ga za cijeli život.

...Martinom Sagnerom

ALEN MATUŠIN

Datum: 23. 2. 2014.

Izvor: <http://arhiva.evarazdin.hr/intervju-s-legendarnim-dudekom-nisam-u-javnosti-jer-s-njome-mi-je-vec-tesko/> (5. 3. 2015.)

Povodom Dana Koprivničko-križevačke županije 13. travnja 2015. godine u Koprivnici je održana svečana sjednica Županijske skupštine na kojoj je nagradu za životno djelo Koprivničko-križevačke županije primio Martin Sagner. Prilika je to da mu se još jednom oda počast budući da se ove godine obilježava 40 godina od prvog prikazivanja serije. Martin Sagner vlastitom voljom iščeznuo je iz života javnosti, jer mu je postala preteškom. Na ekskluzivni intervju za internetski portal eVarazdin.hr početkom 2014. godine pristao je samo iz razloga što je Varaždin u njemu osta-

vio velikog traga. Tu je započela njegova kazališna karijera i druženje s Mladenom Kerstnerom.

Gdje je Martin Sagner danas, dugo vas nije bilo u medijima?

MS: Eto vidiš, našel si me: tu sam ti ja sa svojim knjigama, s onim kaj pisuckam, sa svojom frulicom i violinom. Nisam u javnosti jer s njome mi je već teško. Došlo je do toga da nikome nebreš, kak mi kajkavci to lijepo velimo, nikaj dopovedati. Ili te neće slušati ili te ne razme ili te bagatelizira. A zakaj, zato jer si normalan i nemaš puno penez. Deca, peneze treba zaslužiti ali oni ne smiju biti bog, zlatno tele.

Što mislite, zašto je došlo do toga?

MS: Dečec moj, nije toliko kriva ljudska narav koliko je krivo političko-društveno okružje, kad se u stjecanju izjednačuje I napredak. Jest da je to napredak, ali civilizacija nije da imaš nego da živiš lijepo. Kaj hoću s time reći? Da jedan drugome velite lepu reč i probate podijeliti vaše brige i žalosti. Ja sam prošel svega i svačega, i fizički i duhovno. Od negiranja Boga do prihvaćanja Boga, od Australije do Novog Zelanda i Petrograda, skoro bih rekel od nemila do nedraga. No, ono kaj je mene najviše veselilo, to je da još uvijek ima i razumnih ljudi koji slušaju kaj govorim. Ti se z menom ne moraš slagati, moreš imati i svoj život i svoj način i svoje poglede, ali ako si čovjek onda me budeš poslušal, a isto tak i ja tebe. Uvažaval te budem kao čovjeka i radoval se bum kaj smo skupa.

Osim što čitate, kako provodite vrijeme, odlazite li još u svoju Podravinu?

MS: Kad je moj pokojni punac prvi put došel u ovaj stan, stao je i rekao: Pa to je zatvor! (smijeh) E, to je jedan veliki i radni dio mojeg životnog puta: radosti i žalosti, jednoga i drugoga. Drugi dio je moja hižica pod šumom, s malim potokom i komadom zemlje. Prije, kad sam god mogel, otišal sam tam; vrnul se tu di treba delati, a živel tam. Al' nebreš! Nebreš jer moraš od jutra do zutra delati, ali ne da bi sticao nego da bi mogel živeti. E, kaj ćeš!

Na filmu ste zadnji put nastupili 2005.?

MS: To ti bolje znaš... U tom mojem glumačkom poslu ono kaj si završio – zaboravi! Zaboravi da bi mogel nekaj drugo i nekaj novo. Uloga u tebi ostavi traga, ali kakvoga: ostavi način na koji si to stvorio. Nikaj nebreš stvoriti sam, nego samo z onima kojima to predstavljaš. Publika se to zove. S njima se zajedno stvara, oni se s tobom žaloste, i to je ta ljepota i teškoća glumačkoga posla.

Vas je proslavila i na neki način obilježila uloga u Gruntovčanima, no je li vam pomalo žao što vas svi pamte po njoj?

MS: Nije mi žao, ona me navek raduje, ali malo me onemogućavala. Oni koji nisu dorasli da shvate posel glumca shvatili su mene kao Andriju Katalenića Dudeka, a ne kao glumca. Rijetki su i redatelji koji me se nisu bojali kao inkarnacije Andrije Katalenića, ali, nebrem reći, koliko me Andrija Katalenić Draš donekle sprječavao toliko mi je i s druge strane pomogao jer je pokazao da sam glumac. Zato, nije mi žao kaj su me zvali Dudek. U gimnaziji sam bio Pinčo, sad sam Dudek i ako ljude to veseli, zakaj bi to mene smetalo? Osim toga, to je potvrda da ljudi vole ljude koji su dobri, pošten, radini, a znaju da je Dudek i onaj koji je, kak se to veli, naivan.

Jeste li Dudeka odmah vidjeli vidjeli onakvim kakvim ste ga naposljetku kreirali?

MS: Nisam odmah. Prema pokojnome Mladenu Kersteru, daj mu Bog duši lako, i režiseru Ivi Vrbaniću u *Mejašima*, Dudek je trebal biti seosko pometalo; onaj koji je počeo s time da nema dovoljno grunta i novca za življenje, pa je ovisan o drugima koji zbog toga s njime mogu delati kaj hoće. Ali ja sam naslutio mogućnost koju je i pokojni Mladen Kerstner vrlo jasno dao do znanja, da je odnos prema takvim ljudima nepravedan, i našel sam nit prema kojoj sam od Dudeka probal napraviti čovjeka. Takvog čovjeka koji zna kaj se s njim događa pa veli tecu Cinoberu: Tetec, ja znam da me bute prevarili, ali kaj morem kad moram! To je velika rečenica, koju je Mladen Kerstner napisal ovdje i ja sam od te rečenice pošel dalje.

Je li Dudek zapravo personifikacija našeg mentaliteta koji je „naučen“ na trpljenje?

MS: Je, to je i prema meni naš kajkavski zagorsko-međimursko-podravski mentalitet.

Koja je prema vama najdramatičnija scena, odlazak Dudeka u Njemačku ili ona s Ferčijem na ribičiji?

MS: Posljedica užasa u kojem mi i dandanas živimo je odlazak Dudeka, a ona ribičija Ferčija i Dudeka osnovna je duhovna poruka u koju je mali čovjek stavljen tom političko-društvenom klimom. Najblaža riječ za to u čemu mi živimo je laž, a ono drugo neću reći jer je prostački.

Je li više uopće moguće snimiti seriju poput Gruntovčana?

MS: (smijeh) To si dobro pital sine: jel više uopće moguće snimiti, retoričko je pitanje. Sam si rekel...

Nakon Gruntovčana dugo ste putovali gostujući s Baladama Petrice Kerempuha, nalazite li poveznicu između ta dva lika?

MS: Jako. Tikrežijanski odjeci u Mladena Kerstnera su ono kaj je meni bil poticaj, ali Dudek je po Mladenu Kerstneru drugačije oblikovan. Petrica Kerempuh je obješenjak i vrtiguz, a Dudek je svjestan u kakvoj situaciji i gdje živi, ali to nebre promeniti. Opet ona rečenica: Tete, znam da me bute prevarili, ali kaj morem kad moram. A tu se ne radi samo, kak bi to rekli ovi z Gornjega grada, političko društvenoj klimi... Balade su meni navek bile v žepu i još imam tu znošenu knjižicu. S jedne strane Balade, s druge strane Biblija. I puno puta dok su me pelali na snimanja v rukama su mi bile Balade ili Biblija. To sam si prečitaval i u tome sam navek našel radosti i zadovoljstva.

Jednom prilikom ste najavili da ćete premiti i večeri s poezijom Frana Galovića, je li se to u međuvremenu ostvarilo?

MS: Nije jer ne stignem. Ne fizički, vremen-ski, nego dok idem nekaj delat uvijek otkrivam neke nove vrijednosti i onda, jednostavno, količina onoga što otkrijem je takva da odusta-

nem. A osim toga, imam i drugih stvari koje me vesele: moji sinovi jedan i drugi, moja su-pruga, veseli me violina, veseli me i razgovor koji sad imam s vama... To budu napravili drugi jer to su vrijednosti koje su neuništive. Stvari koje je Galović napravil su „strahotne“, ta dostignuća su ono korijenje na kojemu svijet dalje raste.

Što vas privlači k Matošu, imate sve njegove sveske, ali imate li u sebi i matoševskog bunta?

MS: Imam! To me naučio on i naš zagorski, podravski kraj: tiha voda brege dere. Sve ti bum napravil, ali ako se nebremo dogovoriti onda bu na moje. Tu ne odustajemo i hvala Bogu da je tak! Tu smo neuništvi kao Matoš. O divota, divota! Taj duh neuništvi, taj podsmijeh... (smijeh)

Po čemu bi htjeli ostati zapamćeni?

MS: Po dobrom, po tom kaj volim ljude, po tom da mi je najljepše i najdraže ako morem pomoći.

Razmišljate li ponekad o onostranom životu?

MS: Ne. Znam da poslije mene nije potop, život ide dalje. E sad, koliko sam ja u tom životu bil i stvoril da taj život ide dalje, to nek život određuje. Tu ja niti hoću niti mogu utjecati. Ali ono kaj znam, to je da nisam propuštał vrijeme, a da ne probam napraviti i napravim nekaj dobro. Nekaj kaj koristi meni, ali koristi i drugim ljudima. Ne delati štetu drugim ljudima: treba razlikovati dobro od zla i činiti dobro da bude dobro i tebi i drugima.

Što bi poručili mladima?

MS: Nije im lako, to je prvo. Nije im lako jer su naslijedili teške društvene zablude. I to ispravljati je kao ispravljati krive Drine. Uspijevati u tom na način na koji je sada uobičajeno – osobno, individualno, od toga nema ništ. Neko bi moral napraviti da se oni objedine u ostvarenju nekog cilja. To su pošteni i školani ljudi, ja ih volim, ja ih cijenim, oni su puni dobrih želja i dobrih znanja, a društvo je to koje to ne uvažava.

Često aludirate na politiku, čini se da vas ona dosta okupira?

MS: Dosta jer je jako prisutna, nebreš to zbeći. Ako se ne baviš politikom onda je još gore jer se politika počne baviti s tobom, a onda si grdo nastradao. Jedan pametan je dobro rekel kaj je politika: znanje, domišljatost i moć. Danas u našoj politici fali ono prvo.

Devedesetih godina i sami ste se angažirali u politici...

MS: Pokojnemu dr. Tuđmanu ja sam rekel: „Gospon predsjednik, ja mislim da sam svoje napravil. Napravil sam koliko sam mogel i sad idem iz politike. Mislim da dalje nebrem.“ On me gledao dosta dugo, čak malo neugodno dugo i rekel: „Azakaj me svi ostavljate?“ Malo mi je bilo teško, ali onda sam ja rekel: „To je zato da vam ne smetam, jer vi to bute napravili bolje nego da još mene vlećete za sobom.“ On je šutio, šutio, a onda je rekel: „Dobro, idi!“ A ono drugo kaj me odvrnulo od politike bile su neiskrenosti. Politika je: zna se kaj... Kada pođe na način da laž prevzeme cilj, onda ga fućkaj! Onda sve ide kak danas ide.

Sve je počelo kao druženje u varaždinskom kazalištu i goricama...

MS: U Varaždinu u kazalištu Mladen Kerstner s nama je sedel skoro svaki den u našem bifeu i sudjelovao u razgovorima i susretima koji su bili predragi. Ne samo on u varaždinskom kazalištu, nego i mi u njegovim goricaj isto tak. Donesel mi je radio dramu *Falinga Imbre Presvetloga*, mislim da se tak zvala. I kak je Mladen navek bil zamozatajan, tih, miran, ja nisam veroval da „iz te mire tri vraga vire“. To je čudesna rečenica!

...Mijom Kovačićem

DOROTEA JENDRIĆ

„U mom opusu još nije naslikana najbolja slika. O njoj stalno mislim. Radim za dušu, da ostavim nešto obitelji, narodu, potomcima. Da se zna gdje sam bio, zašto sam živio. Najveća mi je želja vrijeme: htio bih završiti sve što sam započeo.“

Te misli zapisao je slikar Mijo Kovačić u siječnju 1997. godine, a ponovio na proslavi svojega 80. rođendana u Molvama. Proslavu su organizirali Općina Molve i Družba Braće hrvatskoga zmaja 11. kolovoza 2015. godine, a kao dio programa proslave Velike Gospe. Željeli su odati počast jednom od najoriginalnijih majstora kista koji je u svijetu proslavio svoju Podravinu, ljude i običaje, a sve ljudstvo podsjetiti da u našoj sredini, u tišini između šume i Drave, oslikava svoje nove velike „glaže“ samosvojni Mijo Kovačić, najmlađi od „prve lige“ deseterice najpoznatijih hrvatskih naimaca. Na njegovu stolu složeni su crteži i skice za nove teme i kompozicije. Spremne su i boje i štafelaj te čista stakla prislonjena uz zid. U obnovljenoj starinskoj obiteljskoj kući u Gornjoj Šumi okupljen je cijeli njegov život na jednome mjestu, to je od rođenja njegov dom i atelier.

Kako se osjeća umjetnik s osamdeset godina na svojim leđima? Na to i druga pitanja Miška nam je odgovarao svojim jakim glasom i na domaćem kajkavskom dijalektu!

MK: Ne znam ni sam kak je to otišlo i kad. Negda smo bili angažirani s poslom, slikanjem, izložbama i se je brzo prešlo. Kad si mlajši, ne misliš. Vreme brzo ide, brzo prejde godina za godinom. Zato mi je sad vreme dragoceno.

Oslikali ste sva godišnja doba. Zadnji put kad sam bila kod vas bilo je ljeto, a vi ste slikali zimu. Kak se u to uživate?

MK: Leto mi baš i neje drago. Puno sam delal te močvare i šume, to kaj je oko mene. A imam ja puno takvih zimskih skic od prije, pak delam na njima kad koja dojde na red, da ne zabim kaj sam prije napravil. Tak i po letu ja moram slikati zime.

Sad su zime sve toplije. Jesu li nekad bile ljepše?

MK: Da. Zime su negda bile jake i doge. Kaj se je to obrnulo, ja ne znam. Negda je bil sneg meter debel, bilo ga je puno i to je trajalo od Sesvet do Vuzma. A sad, neje više tak. Snega neka malo vidimo.

Na vašim slikama dominiraju krajolici s figurama, uvijek je više planova?

MK: Nemrem ja figuru narisati da oko nje nema pejzaža. To mi je drago. Zna, meni je najbolje dok ja imam pet-šest planova. Ja sem navek puno slikal, a nisam nigdar sliku ponovio. Inače, interijere nesem puno delal. Ja volim pejzaže. V zadnje vreme sem naslikal nekaj cvijeća, mrtve prirode. Sad mi je malo teže delati negdašnje velike formate.

Vaš *Potop* ili *Saki čovek nosi križ* naslikani su s mnoštvom figura. Zna li koliko imate likova u tim biblijskim temama?

MK: Da, jedna slika ima šezdeset i šest figura, a i druge su slične. Meni je interesantna tema kak saki čovek nosi svoj križ, tu je priča o životu. Jer dok je čovek mlad, onda lako nosi toga križa. A kad ostari, taj se križ onda pretvori u gredo, se je teško. Čital sem ja Bibliju, Stari i Novi zavjet. Vidite, tak i moj *Opći potop* nema vodo. Suv je. No, dolazi oluja i onda so se ljudi zamalo zmešali i došle so tragedije. A delal sem i *Sodomu i Gomoru*, tu su u prvom planu muškarac i žena. Bog je bil kaznil celi grad jer su bili grešni, posebno Lotove kćeri koje so bile pijane bludnice. Ta priča se događa na Crnom kontinentu, pa sem slikal i crne ljude i Arape.

Po čemu pamтите vašu prvu izložbu u Koprivnici?

MK: Prvi put sam izlagal 1954. godine. Bili su z menom Ivan Generalić, Ivan Večenaj, Dragan Gaži, Filipović i jedan akademik, ne znam mu ime, više se ne je javljal. Bila je z Zagreba došla delegacija s Galerije naivne umjetnosti. Došal je i Pavle Gaži, on je bil ministar za poljoprivredu, a zanimala ga je i kultura. Bila je još i Anica Magešić, ona je bila za kulturo. Od onda je počelo veliko zanimanje za nas, za naše slike.

Posebno od 1970-ih godina nanizali ste brojne inozemne nastupe, od europskih metropola, preko Kuala Lumpura, Japana, nekadašnjega Sovjetskoga Saveza sve do New Yorka i Floride. Nakon njih stizale su i narudžbe?

MK: Imal sem dosta narudžbi z Njemačke, z Austrije, dolazili so galeristi koji so jako puno

kupili. Zastupale so me galerije *Hell&Hell* iz Münchena i galerija *Zwirnberg* iz Düsseldorfa. A v Švicarske je za mene i Ivana Generalića zainteresiran bil galerist Bruno Bischoffberger, on je bil Židov, tam sem ja izlagal 1965. godine. On je nas predstavil kak treba, ali je posle prešal na druge teme. Galeristi so dolazili v Podravino i od nas vozili još mokre slike, puno su naručivali, a mi slikari smo delali. Naiva je bila hit, to je bilo nekaj novoga v Evropi. Nesem ja stigal po danu delati, moral sem i po noći. Al sem bil mlad, mogel sem. Galeristi so podigli cene, imali so visoke provizije, a mi smo dobivali samo oko trideset posto od prodajne cene za sliko. Gulili so nas, ali sem je bilo dobro.

Priča se da je strani galerist jednu vašu sliku prodao za protuvrijednost veću od deset Mercedesova?

MK: A dobro, to je bila jedna jedina sreća. Jedna lepa, velika slika postigla je sto tisuća njemačkih maraka, a u to doba automobil Mercedes koštao je sedam tisuća DEM. Tak je bilo. Samo je jedna slika postigla takvo ceno. Takva se vremena više neso ponovila.

Imate li evidenciju koliko ste slika naslikali tijekom vaše karijere duge više od 60 godina?

MK: Uuuuuu, znam da bi moglo biti preko tisuću. Ja sem nekaj s početka pisal, a posle više nisam. Nisam stigal.

Kad ste obilježavali 60 godina umjetničkoga rada, otvorili ste na zagrebačkom Gornjem gradu, u Basaričekovoj 22, vašu privatnu galeriju i Zakladu Mijo Kovačić koju sami financirate. Ima li posjetitelja?

MK: Ima posjeta, puno je prolaznih turista iz Kine, Japana, Amerike. Dnevno se okrene puno ljudi, zanima ih kak se to slika na staklu. Galeriju vodi moja kćerka.

Izlagali ste samostalno i u društvu s drugim slikarima na svim kontinentima. Možete li izdvojiti izložbu koja je vama bila najveće zadovoljstvo?

MK: Slušajte. Nesem ja puno sam izlagal, više je bilo grupno. Jako lepa izložba bila je v Americi, na Floridi *Fantastičan svijet hrvatske naivne umjetnosti*. To je bilo 2000. godine, a pozval nas je naš Hrvat Michael Milkovic, ravnatelj Muzeja lijepih umjetnosti u St. Petersburgu na Floridi, on je sad umirovljenik. Napravil nam je veliku reklamu, dobro da je to napravil, puno je ljudi došlo na otvorenje, a tri meseca je izložba bila veliki hit. Bili smo tam Ivan Večenaj, Josip Generalić i ja. Izložba je pokazala slike koje čuva zagrebački Hrvatski muzej naivne umjetnosti, tam je Vladimir Crnković bil ravnatelj. Znae kaj, možda bi se bilo kaj i prodalo i ovak mimo toga izloženoga, ali to je daleko za transport. A slike koje su bile tam, to neje bilo na prodaju, to su slike iz Hrvatskoga muzeja naivne umjetnosti, to je hrvatsko nacionalno blago.

Jeste li kasnije prodali nešto na Floridi?

MK: Jedino kaj smo imali v torbe, to smo prodali. Ja sem ponesel tri slike. Jednu sem prodal zubaru. A jedan starejši čovek, bil je tam sa suprugom, on je samo stakla skupljal, saka-kve vase i predmete, al neje nigdar slike na staklu videl. Jaaaj, kak se je on čudil, kak je moguće slikati na staklu. Pak sem njemu prodal te druge dve slike. Bila je to jako lepa izložba, vodiči so tumačili naše slike. Milkovich je organiziral i naše susrete s publikom.

Ta znatiželjna američka publika u Muzeju lijepih umjetnosti u St. Petersburgu, gdje je i Dalijev muzej, izgovorila je najviše komplimenata za naivnu umjetnost iz Hrvatske. Koliko sam tamo vidjela, ljudi su iskreno bili zadivljeni podravskim pijevcima, zimama, pejsažima?

MK: Postavljali so pitanja o slikanju na staklu, to ih je posebno zanimalo, detalji kak se kaj dela. To je za njih bilo nekaj sasvim novo i nepoznato. Bilo je na tisuće posjetitelja. Lepo nas je ugostil kod sebe poslovni čovek Marko Winkler, on je Zagrepčanin po porijeklu. Posle smo bili gosti u kući kod jednoga njihovoga generala, on je kolekcionar, a ima uz kuću i veliki vrt koji košta milijune dolara. Za mene, bila je to najznačajnija izložba hrvatske umjetnosti u SAD-u, u ozbiljnom muzeju.

Vaše su slike u brojnim zbirkama u Hrvatskoj i u svijetu?

MK: Da, mnoge poznate zbirke i kolekcionari imaju moje slike. Neke su slike v Rimu, jedna je v Vatikanu. U Rimu smo imali izložbu Rabuzin, Večenaj, Lacković i ja u Palazzo Brassi (?), to je veliki muzej, saki od nas je imal jedno sobo. Trebal je tu biti i Ivo Generalić, al je rekel da nejde bez sina Josipa. To organizatorima nekaj nije bilo po volji, pa su zeli Lackovića. Bili smo i kod pape Pavla VI., a to nam je omogućil biskup Đuro Kokša, on je u Vatikanu bil dobar s papinem tajnikom Cassarollijem. Uređivali so dio muzeja za suvremenu umjetnost, sobe kaj so 150 let bile zaprte. Iz celoga sveta stiglo je više od pet tisuća umjetnina, pola se moralo vratiti jer nije stalo v muzej. Naiva je ipak dobila mesto. Godinama so mi pošiljali pozivnice za vatikanske izložbe. Na žalost, nigdar nesem otišel. Jedno moje ulje dobil je bivši američki predsjednik Richard Nixon, sad je u Memorial Library Richarda Nixona u Kaliforniji. Sliku je imal i talijanski kreator Missoni.

Vidjeli smo da vas neki slikari kopiraju, posebno Čovjeka s jagodama kojega ste naslikali 1983. godine. Potpišu se i izlože. Nigdje ne kažu da je to možda studija po vašoj slici?

MK: Gluposti je navek bilo i bo. Mi slikari smo bespomoćni. Zakona nema, saki dela kaj hoće. Tužiti se ne splati, dugo traje, a nemamo mi ni dobar zakon o autorskom pravu, o plagijatu. Publika sama mora oceniti vrednosti.